

De echte weg is niet moeilijk

Geert Mortier

Hekiganroku; casus 2: De echte weg is niet moeilijk”

Chao Chou sprak zijn congregatie toe met de woorden: “De echte Weg is niet moeilijk. Ze heeft enkel een afschuw van keuze en gehechtheid. Met zelfs één enkel woord verschijnen keuze en gehechtheid of verschijnt helderheid. Deze oude monnik (*doelend op zichzelf, gm*) heeft die helderheid niet. Kunnen jullie de betekenis daarvan waarderen of niet? Een monnik vroeg: “Als u die helderheid niet hebt, wat kunt u dan waarderen?” *Chao Chou* antwoordde: “Dat weet ik evenmin.” Waarop de monnik: “Als je dat niet weet, hoe kun je dan beweren dat je die helderheid niet hebt?” *Joshu* antwoordde: “De vraag te stellen is al goed genoeg. Maak nu je buigingen en keer terug naar jullie verblijven”.

De verbijsterde samensteller van de Hekiganroku (Verhalen van de Blauwe Rots) nodigt ons in zijn afsluitende vers dringend uit: “Moeilijk. Moeilijk. Gehechtheid. Helderheid. Kijk uit en breek het geheim.”

Dat *Chao Chou* zijn verlichting (helderheid) ontkent, is natuurlijk het licht van zijn ogen ontkennen. Zijn bescheidenheid is bedrieglijk: met een valse scheve grijns maakt hij zichzelf belachelijk maar hij spant een klassieke judo-valstrik. *Chao Chou* zet de aanval halvelings en ogenschijnlijk halfhartig in waarop de leerling al te voortvarend instapt en *Joshu* diens aanval pas echt overneemt. *Ippon*. Over en uit. Makkelijk maar dan van het soort eenvoud waar een heel leven ploeteren en oefenen in gaat. *Joshu* toont glashelder aan dat er wel degelijk verlichting is maar dat men boven deze verlichting uit moet groeien naar het existentiële vlak waarop zelfs keuzes en gehechtheid de volmaakte expressie van de meest zuivere verlichting zijn. Of zoals *Dogen* zegt: “Van deze verlichting blijft geen spoor en zij gaat eindeloos door in alle richtingen”. Moeilijk. Moeilijk.

Deze casus moet elke zenstudent en elke schrijver tot de uiterste zorgzaamheid inspireren als het gaat om alle begrippen en ideeën die noodzakelijkerwijs de zenweg begeleiden. Want blijkbaar heeft elk begrip twee betekenissen: een intellectuele betekenis, te verhelderen door het logisch, intellectuele verstand en een “bevrijde” betekenis aan gene zijde van de verlichting. En tussen beide in staat een dubbele, glasharde ontkenning van de intellectueel begrepen pseudo-betekenis. Een potje kwartetten op de wijze van zen dus: geen A, geen niet -A, geen A én geen niet-A; tegelijk A en niet-A.

Voor u denkt dat zen of bij uitbreiding elke authentieke religieuze weg zich zou inlaten met loze *spielereien* of intellectuele spelletjes: bedenk dat zowel *Chao Chou* als de monnik hoog spel spelen. Van beiden ligt het hoofd op het kapblok: één misstap en zij krijgen het failliet van hun existentiële keuze als een rotsblok over zich heen. Vandaar en ter verduidelijking een zijsprong naar onze Westerse christelijke traditie en de aldaar gehanteerde klassieke kloostergeloften: armoede, kuisheid en gehoorzaamheid. In zijn jeugdige voortvarendheid vroeg een collega-leerling ooit aan een pater in de kloosterschool waar wij middelbaar onderwijs volgden: “Pater, zijn die geloften een middel om heilig te worden” Pater: “Nee, jongskens, dat zijn ze niet. Zij zijn de uitdrukking van heiligheid”. Leerling: “Bent u dan heilig?”. Hij: “Nee want ik streef nog naar een leven van armoede, kuisheid en gehoorzaamheid”. De leerling: “Wanneer zult u dan heilig zijn?” “Als ik vergeten ben wat het is, arm te zijn of kuis of gehoorzaam.” Moeilijk. Moeilijk.

Terug naar het onderwerp van dit themanummer: discipline. Met *Chao Chou's* waarschuwing oorverdovend luid in de oren: let op met woorden, kijk naar de existentiële betekenis oneindig ver voorbij de woorden

Het woord “discipline” komt in de zen-literatuur heel vaak voor. De lezer heeft het voor het kiezen aan welke dienstingang hij het thema afgeleverd wil zien. De zendiscipline, zen als discipline, discipline in zen, zen-disciplines als shikantaza of koanstudie, zen als geen-discipline, actieve discipline als eigen kracht tot verlossing; passieve discipline als intensief-intentioneel wachten op de verlossing door Andere kracht. Het aantal ingangen is eindeloos en kan talloze afleveringen van dit tijdschrift vullen. Sta me evenwel toe stil te staan bij de dubbele waarschuwing waarmee het woord discipline in elk van zijn vele betekenissen begeleid gaat in de hele zenliteratuur:

- Discipline is nooit instrumenteel tot een doel. Het is niet omdat je een leven, twee levens, oneindig veel levens... uiterst gedisciplineerd de zendiscipline zou beoefenen dat je de

verlichting zult bereiken. Waarom? Geen waarom. Gevraagd naar de reden waarom een bepaalde monnik na 2 kalpa's – zeg maar: twee eeuwigheden – oefenen nog steeds niet verlicht was, antwoordde de meester simpelweg: "omdat hij de verlichting niet bereikte". Simpel maar een harde noot om te kraken voor onze utilitaire, doelbewuste, prestatiegerichte, op doel, middelen en finaliteiten gefocuste geest.

- Net als elk ding brengt discipline allereerst en enkel zichzelf tot uitdrukking. Zij is met andere woorden haar eigen geen-doel maar net in deze eenvoud zit de grootste oefengrond van allemaal. De belangrijkste discipline van zen is ongetwijfeld *shikantaza*: het enkel (*shikan*) maar zó (*ta*) zitten in zazen (*za*). Deze discipline van zuivere aanwezigheid zonder de minste aanspraak, zonder metaforische achtergrond, zonder simultaanvertaling van de immer babbelzieke geest brengt tot uitdrukking wie we zijn en altijd geweest zijn van een beginloos begin tot een eindeloos einde. De kern van dit shikantaza is eindeloos en leeg maar onmiskenbaar in zijn begeleidende effecten van vreugde, vrede en wijsheid voorbij alle woorden: aan de vruchten zult gij de boom kennen (Matt. 7, 17).

We hebben al gezien hoe het mahayanaboeddhisme constant pendelt tussen het relatieve en het absolute zonder een scheidslijn tussen beide te erkennen. Wat discipline is op het relatieve vlak, staat ons allicht helder voor de geest. Het heeft trouwens niet zo een beste klank en wordt geassocieerd met militarisme, met het onnadenkend opvolgen van geboden en voorschriften. Maar zelfs op het relatieve vlak is deze kwalijke faam allerminst verdiend. Want als het waar is dat de geest geen vaste vorm heeft en zich invult in antwoord op de omstandigheden, laten die omstandigheden dan goed zijn. Vandaar: discipline als uiterste zorgzaamheid. Op die manier worden eenvoudige handelingen zoals een douche nemen, je nagels knippen enz. rituele handelingen die zowel de oorspronkelijke zuiverheid van de geest uitdrukken als die in herinnering brengen.

Dé vraag is uiteraard hoe discipline eruit ziet aan gene zijde, bezien vanaf de andere oever. En dat brengt ons bij de *paramita's* als uitdrukkingwijzen van de verlichte geest. De klassieke paramitaliteratuur van het mahayana-boeddhisme onderscheidt 6 paramita's: *dana* (vrijgevigheid), *sila* (discipline maar ook moraliteit en deugdzaamheid), *khsanti* (geduld), *viryā* (inzet, energie), *dhyāna* (eenpuntige concentratie) en *prajna* (wijsheid, inzicht). Maha Karuna Ch'an focust zich op deze laatste en ontegensprekelijk belangrijkste: de *prajna paramita*, de wijsheid voorbij alle wijsheid. En dat is terecht, gegeven dat elke paramita alle andere bevat en slechts een selectieve keuze is "pour les besoins de la cause". Anderzijds zit er ook een dynamiek in de rangschikking van deze paramita's omdat elk hogere alle lagere tegelijk omvat en overstijgt.

De voorschriften zijn geen geboden, maar stapstenen om over de kolkende rivier van het leven heen tot de andere oever van het ontwaken te komen. Met name discipline (*sila*) is een vlot dat we moeten gebruiken tot we het, vanwege overbodig geworden, op de andere oever achter kunnen laten. Want dan geldt wat Ananda zei: "Er kan geen kwaad meer aangericht worden (*shoakumakusa*), als je het ontwaken en de Boeddhanatuur verwezenlijkt hebt. Als je de egoloosheid verwezenlijkt, wordt de wortel van het kwaad doorgesneden en worden de voorschriften vanzelf verwezenlijkt waardoor je ze kunt achterlaten. Maar zolang we nog niet zover zijn, dienen we uit te gaan van een strakke morele discipline als begeleiding én noodzakelijke voorwaarde van de zenbeoefening. Toegegeven: een moreel goed leven volstaat niet om het ontwaken te verwezenlijken. Gedenk evenwel het vrije in- en uitgaan van het relatieve en absolute dat zo eigen is aan de zenweg. Vandaar dat het volgen van de voorschriften tegelijk ook verwezenlijking en ontwaken is. Het volgen van een morele discipline is dus, net als het volgen van de christelijke monastieke geloften, een *heilzame fictie*. Leef alsof je het ontwaken bereikt heb, dan zul je op een bepaald moment ontdekken dat je al die tijd ontwaakt was. Vandaar dat de 10 geboden helemaal niet als een loden last hangend om de nek hoeven te voelen. Wel integendeel: zij zijn een onbegrijpelijke bron van vreugde en vrede. Zij worden pas een kwelling als hun greep te sterk wordt, als zij een bron van gehechtheid en dus een legitimatie van oordelen wordt: jezelf oordelen en anderen oordelen. En dat brengt ons terug bij de casus van Lin Chi: De échte weg is niet moeilijk. Het is voldoende niet te kiezen of gehecht te zijn." Zeg mij: hoe kies je een deugzaam leven zonder te kiezen?

(Met dank aan Ronald Yuno Rech, De zes paramita's)

Geert Mortier